

Скуріхіна Альона Михайлівна

студентка групи Псб-1-12-4.0д, IV курс, напрям підготовки “Психологія”

amsaliona@yandex.ru

Науковий керівник:

Петрунько Ольга Володимирівна

доктор психологічних наук, професор кафедри практичної психології Інституту Людини

Київського університету імені Бориса Грінченка

o.petrunko@kubg.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ І СТАВЛЕННЯ ДО НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ТА СТУДЕНТІВ

Анотація. Розглянуто особливості навчальної мотивації і ставлення до навчання старшокласників середнього спеціалізованого загальноосвітнього навчального закладу та студентів вишу. Емпірично досліджено та виявлено важливі тенденції, що визначають динаміку становлення навчальної мотивації сучасних старшокласників і студентів вишу та ставлення даних цільових груп учнівської молоді до навчання. Акцентовано увагу на відмінностях означених процесів на прикладі нинішнього і попередніх поколінь. Висловлено пропозиції щодо формування позитивного ставлення учнів і студентів до навчання й зміцнення їх навчальної мотивації та окреслено перспективи дальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: ставлення, ставлення до навчання, навчання, навчальна мотивація, особистісно орієнтоване навчання.

Актуальність та доцільність дослідження. У відповідь на вимоги сьогодення всі сфери суспільного і соціального життя в Україні зазнають істотних змін, і в цих складних процесах значну роль і велику відповідальність відведено системі освіти. В процесі навчання відбувається не тільки здобуття необхідних знань і фахових компетентностей, а й розвиток і формування особистості, засвоєння нею важливих соціальних норм і цінностей, її особистісна і громадянська соціалізація. Ці процеси активно розпочинаються в школі і продовжуються після її завершення, на дальших етапах онтогенезу, коли провідною діяльністю кожної особи – старшокласника чи студента – є навчання. Визначення навчання як провідної діяльності передбачає, що всі учасники навчального процесу, в т.ч. школярі і студенти, є відповідальними його суб'єктами, і від того, наскільки якісно й відповідально вони виконують свої обов'язки щодо навчальної діяльності, залежить не тільки їх конкурентноздатність на ринку праці, а й якість їх

життя і зрештою – майбутнє країни, громадянами якої вони є. З огляду на це, теоретичні й емпіричні дослідження таких феноменів, як навчальна мотивація і ставлення до навчання, що є важливими чинниками успішної навчальної діяльності, є надзвичайно актуальними.

Аналіз останніх публікацій. У сучасній психолого-педагогічній практиці існує дві парадигми — авторитарна та гуманістична. У рамках першої базовим спосіб навчання визначається інформаційно-пояснювальний, а учню відводиться роль об'єкту педагогічних впливів. Гуманістична ж педагогіка визнає ключову роль активного ставлення студента до предмету і процесу освіти. Пріоритетом є формування високого ступеню мотивації та позитивного ставлення до навчання на основі розуміння цінності знання. Завдяки акценту на системі діяльності учня виробляється відповідальне та активне ставлення до навчання, підвищується інтерес до самонавчання [12].

Великий внесок у проблему формування відповідального ставлення до навчання стала концепція оптимізації навчального процесу А.Д. Алферова, де учень є метою і елементом системи [1]. Робляться спроби визначити ставлення студента до свого навчання через ступінь його залучення [8]. Пропонуються моделі формування відповідального ставлення до навчання з опорою на особистісно орієнтоване навчання [3].

Мета статті – проаналізувати й узагальнити результати теоретико-емпіричного дослідження навчальної мотивації і ставлення до навчання старшокласників загальноосвітньої школи та студентів вишу.

Виклад основного матеріалу. За радянської доби, в умовах активного патріотичного виховання, що полягало в пропагуванні радянських цінностей, у школярів цілеспрямовано формувалися відповідні настанови, цінності, моделі поведінки тощо, а їхнє ставлення до навчання і навчальна мотивація були тісно пов'язані з необхідністю отримати певну професію, яка дала б їм можливість бути корисними суспільству та наблизитися до ідеалу “радянської людини”. З тих часів відбулися докорінні суспільно-історичні

зміни, внаслідок яких наша держава отримала незалежність і право самостійно вибудовувати власні стратегії навчання, виховання і соціалізації дітей і молоді. Однак формування нової ідеології – процес складний і тривалий. Він актуалізує коло надзвичайно актуальних питань, у т.ч. необхідність вивчати нові чинники впливу на засвоєння учнями і студентами системних знань, формування в них про соціальних переконань і принципів, а отже – навчальної мотивації й позитивного ставлення до навчання.

Свого часу знань в усьому світі психолог В.М. М'ясищев, відомий, насамперед, як автор теорії ставлення, зазначав, що успіх діяльності людини на 70-80% залежить від її мотивів і лише на 20-30% – від її інтелекту. Він також вважав, що особливо велику роль при цьому відіграє ставлення, яке виявляється в емоційному фоні, що супроводжує процес діяльності, і значною мірою визначає цей фон. Як стверджував В.М. М'ясищев, позитивний емоційний фон підвищує загальну працездатність людини і сприяє нормальному психічному її розвитку [10].

Ставлення, за В.М. М'ясищевим, є усвідомленими, вибірковими (особливо з огляду на емоційно-оцінний аспект), заснованими на досвіді людини психологічними зв'язками її з різними сторонами об'єктивної дійсності, що виявляються в її переживаннях, реакціях, діях. Ставлення утворюються і формуються в процесі діяльності і є результатом набутого досвіду, а це означає, що вони є не тільки “особистою справою” індивіда, але й опосередковуються і коригуються суспільними нормами-рамками [10].

Окрему категорію ставлення становить ставлення до навчання, яке, на думку багатьох дослідників, є системною, інтегральною якістю особистості, що складається із трьох взаємопов'язаних компонентів: 1) мотиваційно-потребового; 2) емоційно-вольового; 3) діяльнісно-практичного [2; 6].

Важливим компонентом (аспектом) ставлення до навчання є мотивація (власне, навчальна мотивація) [2]. Мотивація навчання – це внутрішня спонукальна сила, яка забезпечує залучення особистості до пізнавальної

діяльності, стимулює розумову активність. Наявність в учня позитивної мотивації є основою ефективності навчального процесу. З інтересом до знань, як з мотивом навчання, пов'язані переживання учнями інтелектуальних почуттів – задоволення від розумового напруження, радість від пізнання, відкриття нового для себе тощо. Ці переживання часто поєднуються з потребою в самоосвіті, вдосконаленні своїх пізнавальних можливостей, розвитку власних здібностей, що виявляється у самостійних пошуках нових джерел освіти. Зміна самої діяльності чи форм її організації закономірно призводить до змін в мотиваційній сфері особистості [2; 8].

Варто додати, що ставлення викладачів до навчального процесу також істотно визначає ставлення до нього учнів і студентів. Про це говорив ще В.М. М'ясищев [10]; результати нашого дослідження також свідчать про важливість цього аспекту. Важливу роль відіграє і оточення, наприклад, існує поняття «ефекту співнавчання», яке відображає факт зв'язку навчальної успішності учнів із середньою успішністю групи [11].

Окрім того, як наголошують сучасні вітчизняні дослідники, навчальна мотивація нинішніх учнів і студентів змінюється й відповідно до нових соціальних реалій, адже нині все більш важливим стає матеріальний успіх, за рівнем якого «оцінюють» людину, а інші цінності відходять на другий план [7]. Відповідно, для отримання соціального заохочення необхідно вивчати те, що у майбутньому принесе матеріальний статок. Такі знання можна отримати за допомогою онлайн-курсів, приватних шкіл та інших ресурсів самоосвіти. Багато предметів, що вивчаються в школі або університеті, видаються не важливими тим, хто навчається.

Як зазначав В.М. М'ясищев, зміни становища дитини в шкільному віці – це насамперед функціональний розвиток, а також розширення і збагачення соціального досвіду, в т.ч. урізноманітнення особистих і соціальних відносин. Істотно зростає здатність учнів планувати й контролювати свої дії й стосунки з іншими, формувати систему особистих і соціальних відносин

згідно з вимогами об'єктивної необхідності. Формування принципів, доцільних і принципово важливих відносин, переконань, ідеалів характеризує розвиток відносин/ставлень у старшому шкільному віці [10]. І хоч ці слова, зокрема, й щодо “формування переконань та ідеалів” у часи В.М. М'ясищева звучали дещо інакше, проте вони надзвичайно актуальні й нині. Педагоги та психологи можуть впливати на цей процес з урахуванням потреб сучасного українського суспільства.

Для дослідження особливостей навчальної мотивації та ставлення до навчання старшокласників і студентів-гуманітаріїв було використано метод анкетування. В анкетуванні взяло участь 106 учнів 8-10 класів гімназії №136 м. Києва та 70 студентів (майбутніх психологів) I-II курсів Київського університету імені Бориса Грінченка. Такий підхід до формування вибірок дозволив дослідити особливості ставлення сучасної учнівської молоді до навчання як провідної діяльності в два важливих періоди життя людини – ранньої та пізньої юності.

Респондентам пропонувалося відповісти на шість відкритих запитань та одне незавершене речення, що стосуються мотивації і ставлення до навчання, орієнтирів на майбутнє, усвідомлення зв'язку між рівнем освіти і фінансовим успіхом:

1. Навіщо ти вчишся?
2. На що чи на кого ти орієнтуєшся, плануючи своє майбутнє?
3. Тобі подобається вчитися? Чому?
4. Яку роль, на твою думку, відіграє освіта в сучасному світі?
5. Що ти думаєш з приводу того, що Стів Джобс, Марк Цукерберг і Білл Гейтс досягли успіху, не закінчивши університету?
6. Що б ти робив, якби тобі не обов'язково було б ходити на заняття?
7. Освіта для мене – це...

Отримані відповіді дали нам можливість з'ясувати особливості навчальної мотивації учнів і студентів, особливості їхнього ставлення до навчання та системи освіти загалом, розуміння ними ролі знань для людини.

Для опрацювання отриманих відповідей було застосовано метод контент-аналізу з подальшою інтерпретацією виявлених змістових категорій. Фіксувалась кількість відповідей, що засвідчували позитивне ставлення до навчання, негативне та змішане; фіксувались відповіді, що виражали протестні настрої (“цінність освіти зменшується”, “українська система освіти надто погана і навчатись вже не варто”). Виявлялись категорії, що стосувались мотивів соціальної спрямованості, матеріальної вигоди та ін. Також окремо була виділена категорія орієнтирів, які мають значення для сучасних старшокласників та студентів.

Як з'ясувалося в результаті дослідження, 95% учнів мотивовані до навчання, проте ця вмотивованість нестійка і ситуативна. Так, здебільшого вони мають вибірковий пізнавальний інтерес – переважно до тих навчальних дисциплін, які знадобляться їм у житті чи в дальшому професійному майбутньому, а також до тих, до яких, на їхню думку, вони мають здібності. При цьому лише 40% учнів гімназії (з достатньо товариською атмосферою) відзначили, що їм подобається вчитись, 36,8% висловили змішане ставлення, і 23,2% — негативне. Переважна більшість тих, кому подобається вчитись, висловили розвинутий пізнавальний інтерес як причину. Причиною негативного ставлення були вказані переважно зовнішні чинники – “погані” викладачі, погана організація навчального процесу, незадовільний стан освіти в країні, і одиниці згадували про внутрішні чинники (настрій).

Для студентів-психологів I і II курсу показники були інші: 77,8% вказали, що їм подобається навчатись, 18,5% — частково, і 3,7% — не подобається. Але ці результати не можна екстраполювати на студентство загалом, бо психологічна спеціальність має свою специфіку, та й I і II курси

загалом відрізняються більш позитивним ставленням до навчання порівняно із розчаруванням, яке настає ближче до випуску.

Більшість респондентів – як серед так званих вмотивованих, так і серед невмотивованих – вважають, що є багато нецікавих і/або непотрібних для дальшої професійної діяльності навчальних дисциплін, на які не варто «ходити». Як показали результати аналізу, близько 15% старшокласників і 10% студентів відзначають зниження якості освіти і зменшення її соціального і суспільного значення.

Було також виявлено, що особиста матеріальна зацікавленість, тобто забезпечене майбутнє, є одним із головних мотивів для 70% восьмикласників, 72% дев'ятикласників, 60% десятикласників і 39% студентів I і II курсів (ще 30% вказали головним мотивом професійне становлення). Отже, пізнавальний інтерес учнів і студентів, хоч і усвідомлюється ними і відіграє роль чинника навчання, але виходить, що значна їх кількість, насамперед, навчається для того, щоб мати надалі матеріально забезпечене майбутнє. При цьому традиційні уявлення про світоглядну функцію освіти і відповідна мотивація усвідомлюються надзвичайно мало. Так, лише 1-2% старшокласників і близько 7% студентів відзначають загальносвітоглядну, державницьку роль освіти. Таким чином, можна стверджувати, що матеріальна зацікавленість як мотив навчання є провідною, а професійне становлення вбачається як шлях, інструмент досягнення бажаного забезпеченого майбутнього.

Як було з'ясовано, понад 35% старшокласників навчаються з метою особистісного розвитку і саморозвитку, для розширення світогляду, а близько 16% — задля професійного становлення. Для студентів ці цифри виглядають таким чином: 22% (розвиток і розширення світогляду) і 30% (професійне становлення). Отже, одним із видів мотивації до навчання учнів і студентів є «особистий розвиток і саморозвиток». Однак, варто зазначити, що серед студентів – порівняно зі старшокласниками – кількість тих, для

кого навчання є чинником особистісного розвитку стає помітно меншою, вони дедалі більше претендують до професійного становлення.

Чимало учнів і студентів (20% опитаних станом на 2015 р.) вважають, що альтернативні види і форми освіти, заснованих насамперед на самоосвітній мотивації, є важливішими, ефективнішими і прийнятнішими, ніж традиційна освіта. Альтернативні форми освіти тільки-но набувають поширення в Україні, проте, як свідчить наше дослідження й деякі інші дослідження, ці форми завойовують все більшу популярність серед учнівської молоді. Із власного досвіду спілкування із підлітками та молоддю можемо стверджувати, що часто таким формам освіти приділяється більше уваги і часу, ніж навчальній програмі навчального закладу. Основна причина цього полягає в тому, що такі форми освіти зазвичай сприймаються учнями і студентами як більш цікаві і суб'єктивно сприймаються ними (особливо студентами) як значно доцільніші з огляду на майбутні перспективи.

Отже, можна виділити кілька важливих тенденцій, що мають місце серед настроїв сучасної української молоді:

- старшокласники і студенти не розуміють значення багатьох навчальних предметів і вважають їх “нудними” і непотрібними;
- старшокласники і студенти відзначають значну невідповідність між теоретичними знаннями і вимогами практики, з якою вони стикаються;
- кожний п'ятий старшокласник і студент обрав би альтернативні форми освіти (самоосвіту), якби могли не відвідувати навчальний заклад;
- для переважної більшості учнів і студентів важливу роль відіграє ставлення викладачів до предмету і те, наскільки цікаво він викладається;
- старшокласники і студенти відзначають зниження ролі і цінності традиційної освіти як для особистісного, так і для професійного розвитку.

Ставлення до навчання може розглядатися з багатьох сторін. По-перше, вивчаючи вікові особливості, психологи та педагоги можуть скласти програму, що забезпечить більш ефективний освітній процес. По-друге,

навчальна програма складається із врахуванням замовлення суспільства, а це означає, що учні та студенти вивчають не тільки те, що їм подобається, а й те, що не викликає сильного інтересу, але потрібно для завершення певного етапу отримання освіти. Успішність інтелектуальної діяльності залежить від ставлення та мотивації, а це означає, що до задач психологів входить формування позитивного ставлення учнів, інших осіб, що вчаться, до процесу і результатів навчання.

Висновки та перспективи подальших досліджень

1. В учнів старших класів і студентів домінують егоїстичні мотиви навчання, мотив особистої користі: освіта потрібна їм для того, щоб досягти благ, одержати високу платню на роботі, посаду з високим заробітком тощо. Дуже мало хто замислюється про те, яку користь їх навчання може принести суспільству у майбутньому. Провідна роль у старшому шкільному віці мала б належати соціальній детермінації діяльності молодших юнаків, адже в цей період відбувається подальше становлення їх як свідомої суспільної істоти, як особистості. Проте на цьому етапі спостерігається значне зниження важливості для молоді суспільної користі навчання.

2. Орієнтуючись на інтереси учнів та студентів, особливості їхньої навчальної мотивації та вивчаючи фактори, що впливають на ставлення до навчання і освіти, можна організувати освітній процес ефективно і якісно. Наприклад, можливо, впливаючи на учнів та студентів, які успішно навчаються, можна більше підвищити їх мотивацію, і це “запустить” процес далі. Врахування соціальних ефектів (у тому числі “ефекту співнавчання”) може стати на допомогу. Загалом ми можемо використовувати успішний досвід радянських психологів у цій галузі та досвід провідних країн світу, система освіти яких розвинута на високому рівні.

3. І школярі, і студенти часто належно не вмотивовані до навчання (а та мотивація, яку вони визначають, є скоріше квазі-мотивацією) і не розуміють, навіщо вивчають той чи той предмет, і це позначається на успішності його

засвоєння. Тому перед учителями й викладачами постає завдання з формування мотиваційного компоненту навчання. Це можливо робити, враховуючи потреби студентів та старшокласників, сучасну економічно-політичну ситуацію, особливості ринку праці та загалом тенденції, що стосуються сучасного суспільства і життя у ньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алферов А.Д. Психология развития школьников. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 383 с.
2. Дзюбко Л. Діагностика навчальної мотивації: збірник методик / Л. Дзюбко, Л. Гриценюк. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
3. Иванова А. И. Модель формирования ответственного отношения к обучению у студентов вуза // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. Серия Гуманитарные науки: Педагогика. Психология. Социальная работа. Акмеология. Ювенология. Социокинетика – Выпуск № 1-1. Том 18. – 2012. – С. 123-128.
4. Иванов В. Г. Основные положения теории интереса в свете проблемы отношений человека / В. Г. Иванов // Уч.записки ЛГУ. – 1956. – № 214. – С. 68.
5. Кузьмінський А.І. Технологія і техніка шкільного уроку: навч. посіб. / А.І. Кузьмінський, С. В. Омеляненко. – К.: Знання, 2010. – 335 с.
6. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ebooktime.net/book_113.html. – Заголовок з екрану
7. Книга для учителя. Психологическая наука – школе / А. К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
8. Малошонок Н.Г. Вовлечённость студентов в учебный процесс в российских вузах / Н.Г. Малошонок // Высшее образование в России. – 2014. – № 1. – С. 34-37.
9. Мотиваційні основи навчальної діяльності школярів / за ред. О. В. Малихіної // Одеський обласний інститут удосконалення вчителів. – Одеса: Огмрцян О.П. – 2008. – 232 с.
10. Мясищев В.Н. Психология отношений / ред. и вступ. статья А.А. Бодалева. – М.: Издательство «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОД ЭК», 1995. – 356 с.
11. Lyle, D. The Effects of Peer Group Heterogeneity on the Production of Human Capital at West Point // American Economic Journal: Applied Economics. Vol.1, no 4, 2009, pp. 69-84.
12. Русанова Д. А. Роль педагогического контроля в изменении отношения студентов к обучению / Д.А. Русанова // Высшее образование в России. – № 6. – 2014. – С. 123-128.

ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИИ И ОТНОШЕНИЯ К УЧЕБЕ СТАРШЕКЛАСНИКОВ И СТУДЕНТОВ

Скурихина Алена Михайловна

студентка группы Псб-1-12-4.0д, IV курс, специальность “Психология”

amsaliona@yandex.ru

Научный руководитель

Петрунько Ольга Владимировна

доктор психологических наук, профессор кафедры практической психологии Института Человека Киевского университета имени Бориса Гринченко
o.petrunko@kubg.edu.ua

Аннотация. Рассмотрены особенности учебной мотивации и отношения к обучению старшеклассников среднего специализированного общеобразовательного учебного учреждения и студентов вуза. Эмпирически исследованы и выявлены важные тенденции, определяющие динамику становления учебной мотивации современных старшеклассников и студентов вуза и отношения данных целевых групп учащейся молодежи к учебе. Акцентировано внимание на различиях указанных процессов на примере нынешнего и предыдущих поколений. Высказаны предложения по формированию положительного отношения учащихся и студентов к обучению и укрепления их учебной мотивации и намечены перспективы дальнейших исследований в данном направлении.

Ключевые слова: отношение, отношение к учебе, обучение, учебная мотивация, личностно-ориентированное обучение.

THE FEATURES OF HIGH-SCHOOL AND UNIVERSITY STUDENTS' MOTIVATION AND ATTITUDE TO LEARNING

Aliona M. Skurikhina

group PSb-1-12-4.0d, IV course, specialty "Psychology"
amsaliona@yandex.ru

Scientific adviser

Olga V. Petrunko

Doctor of Psychology, Professor of Practical Psychology Department, Institute of Human Sciences of Borys Grinchenko Kyiv University
o.petrunko@kubg.edu.ua

Summary. The features of high school and university students' motivation and attitude to learning are examined. Important tendencies which determine dynamics of attitude to learning of the current high-school and university students, and attitude to learning of these target groups of student youth are empirically investigated. The attention is focused on the distinctions of aforementioned processes features on the example of the current and the previous generations. Suggestions concerning formation of students' positive attitude to learning and strengthening their learning motivation are done, and prospects of the further researches in this direction are outlined.

Keywords: attitude, attitude to learning, learning motivation, studying, personality oriented approach.